

DİL, KİMLİK, İKTİDAR: SÂMÂNÎLER DÖNEMİ SİYASETİNDE BEL‘AMÎ AİLESİ

Ahmet Kuray

Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ahmetkuray@kilis.edu.tr, ORCID 0000-0002-9458-2990

Remziye Çelik

Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, remziyecelik@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4265-3176

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 28/01/2026, Accepted / Kabul Tarihi: 17/03/2026

DOI: <https://doi.org/1026791/sarkiat.1858725>

Dil, Kimlik, İktidar: Sâmânîler Dönemi Siyasetinde Bel'amî Ailesi

Öz

Bel'amîler, Sâmânîler döneminde idarî, ilmî ve kültürel faaliyetleriyle öne çıkan önemli bir ailedir. Vezirlik makamında uzun süre görev yapan bu aile, ilmî üretim ve tercüme faaliyetleri aracılığıyla Fars kültürünün ihyası ve Sünnî kimliğin kurumsallaşmasında belirleyici bir rol üstlenmiştir. Özellikle Ebû Alî el-Bel'amî, Taberî'nin tarih ve tefsir eserlerini Farsçaya tercüme ederek Sünnî anlayışın Farsça konuşan kitleler arasında yayılmasına katkı sağlamıştır. Bu çerçevede çalışmada öncelikle Bel'amî ailesinin tarihsel arka planı, Sâmânî idarî yapısı içindeki konumu ve siyasî ilişkileri ele alınmıştır. Ardından tercüme faaliyetleri aracılığıyla Fars kültürüne sundukları katkılar ile Bâtînî gruplara karşı yürüttükleri fikrî mücadele ele alınmış; son olarak Bel'amî ailesine atfedilen eserler incelenmiştir. Çalışmanın temel amacı, Bel'amî ailesinin faaliyetlerinin yalnızca bireysel ilmî gayretler olarak değil, aynı zamanda Sâmânî iktidarının Sünnî meşruiyeti tahkim etmeye ve Fars kültürünü ihya etmeye yönelik bilinçli bir siyasî-dinî projesinin parçası olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktır. Bu bağlamda elde edilen veriler, Bel'amî ailesinin tarih ve tefsir alanlarında üretilen normatif metinler aracılığıyla Sünnî kimliğin sınırlarının belirlenmesine ve bu kimliğin Farsça üzerinden dolaşıma sokulmasına belirgin biçimde katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Bu süreçte Bel'amîler, Sâmânîler döneminde Mâverâünnehir'de Sünnî kimliğin kurumsallaşmasında olduğu kadar, İslâmî bir Fars kimliğinin teşekkülünde de merkezi bir rol üstlenmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Sâmânîler, Bel'amî, Farsça, Sünnî, Tercüme.

Language, Identity And Power: The Bal'amî Family In Samanid Politics

Abstract

The Bal'amî family was a prominent family of the Samanid period, distinguished by its long-standing service in high administrative positions, particularly the vizierate, as well as its scholarly and cultural activities. Through their political authority and intellectual production, the Bal'amîs played a decisive role in the revival of Persian culture and the institutionalization of Sunni identity. Most notably, Abû 'Alî al-Bal'amî contributed to the dissemination of Sunni thought among Persian-speaking communities by translating Tabarî's historical and exegetical works into Persian. This study examines the historical background of the Bal'amî family, its position within the Samanid administrative structure, and its political relations. It then analyzes their translation activities, intellectual struggle against Bâtînî groups, and the works attributed to members of the family. The primary aim of the study is to demonstrate that the Bal'amîs' activities should not be understood merely as individual scholarly efforts, but as part of a broader politico-religious project intended to consolidate Sunni legitimacy and revive Persian culture under Samanid rule. The findings reveal that the Bal'amî family contributed significantly to defining and disseminating Sunni identity through Persian-language normative texts in history and exegesis, playing a central role in both the institutionalization of Sunni identity in Transoxiana and the formation of an Islamic Persian identity.

Keywords: History of Islam, Samanids, Bal'amî, Sunni, Persian, Translation.

GİRİŞ

Mâverâünnehir ve Horasan'ın tamamında, zamanla bunlara eklenen Sicistân, Kirmân, Cürcân, Taberistân ve Rey'den İsfahan sınırlarına kadar geniş bir coğrafyada hüküm süren Sâ mânîler (819-1005),¹ X. yüzyıl İslâm dünyasının en önemli hanedanlarından biri olarak kabul edilmektedir. Hanedanın İslâmiyetle teması, Horasan'ın Esed b. Abdullah el-Kasrî (ö. 120/738) tarafından fethedilmesine dayanmaktadır. Bu dönemde, hanedanın atalarından Sâ mânî-Hudât'ın İslâmiyet'i kabul etmesi, Sâ mânî ailesinin Müslüman siyasî ve idarî çevrelerle kurduğu ilişkinin başlangıcıdır.² Hanedanın gerçek kurucusu ve bağımsızlığını fiilen kazandıran isim ise İsmâil b. Ahmed'dir (ö. 295/908). Sâ mânîler'in siyasî ve idarî bakımdan en zirve dönemi, özellikle II. Nasr b. Ahmed (ö. 331/943) devrine rastlamaktadır. Yaklaşık otuz yıl süren bu hükümdarlık döneminde Fars, Kirman, Taberistan ve Cürcân bölgeleri denetim altına alınmış ve merkezî otorite büyük ölçüde tesis edilmiştir.³ Bununla birlikte hanedanın uzun tarihî seyri boyunca birçok hükümdar değişmiştir. Bu durum idarî yapıda, özellikle vezirlik makamında sık değişimlere yol açmıştır. Buna rağmen Sâ mânî vezirleri arasında belirli ailelerin süreklilik arz ettiği görülmektedir. Bu çerçevede Utbîler, Ceyhânîler ve Bel'amîler, Sâ mânî idaresinde öne çıkan üç önemli vezir ailesi olarak dikkat çekmektedir.⁴ Çalışmamızın konusunu teşkil eden Bel'amî ailesi, devlet yönetimindeki etkin rollerinin yanı sıra ilim ve kültür hayatına sağladıkları katkılarla önemli bir konuma sahiptir. Özellikle tercüme faaliyetlerine öncülük etmeleri, şairleri, edebiyatçıları ve ilim ehlini himaye etmeleri sayesinde Sâ mânîler döneminde Farsça'nın yazı ve kültür dili olarak güç kazanmasında belirleyici bir rol oynamışlardır.

Nitel araştırma yöntemi benimsenen bu çalışmada, öncelikle Bel'amî ailesinin tarihî kökenleri ve Sâ mânî bürokrasisi içerisindeki yükselişi ele alınacak, daha sonra ailenin önde gelen temsilcilerinin idarî faaliyetleri ile ilmî ve kültürel üretime katkıları incelenecektir. Çalışma kapsamında klasik kaynaklar sistematik biçimde taranacak, güncel çalışmalardaki değerlendirmeler dikkate alınarak elde edilen veriler kronolojik ve tematik bir analiz sürecine tâbi tutulacaktır. Bu analiz sonucunda Bel'amî ailesinin Fars kültürünün ihyası, Sünnî kimliğin inşası ve tercüme faaliyetleri yoluyla yürüttüğü fikrî mücadelenin kapsamı ortaya konulacaktır.

1. Bel'amî Ailesi

Mâverâünnehir ve Horasan bölgesinde etkili olan Bel'amî ailesinin kökenine dair kaynaklarda birbirinden farklı rivayetler yer almaktadır. Bu rivayetlerde, ailenin menşei hem coğrafi nisbetler hem de kabilevi aidiyetler üzerinden açıklanmıştır. Bu bağlamda ilk rivayete göre Diyâr-ı Rûm olarak nitelendirilen bugünkü Anadolu topraklarında Bel'am adında bir yerin varlığından bahsedilmiştir.⁵ Buna göre Recâ b. Mâbed b. Alvân b. Ziyâd b. Gâlib b. Kays b. Münzir b. Hâris b. Hassân b. Hişâm b. Mu'atted b. Hâris b. Zeyd Menât b. Temîm, Bel'am denilen bu yeri ele geçirmiş ve nesli burada çoğalmıştır. Nitekim onun neslinden gelenlere, bölgeye nispetle Bel'amî denilmiştir.⁶ Başka bir görüşe göre ise Temîm'in önemli süvarilerden biri olan Behâr b. Hâlid b. Muğîs b. Hâris b. Mâlik b. Hanzala b. Zeyd Menât, Kuteybe b. Müslim'in ordusuyla Merv'e geldiğinde, Belâşcerd köyünün aşağı tarafında, Bel'amân denilen yere yerleşmiştir. Daha sonra onun soyundan gelenlere buraya nispetle Bel'amî denilmiştir.⁷ Daha zayıf bir görüşe göre ise Bel'am aslında Benû'l-Amm şeklinde olup, Belhâris örneğinde de görüldüğü üzere telaffuzda gerçekleşen bir sadeleşme sonucu bu biçimi almıştır.⁸ Bel'amî ailesinin etnik kökenine dair aktarılan bu rivayetler, kesin bir yargıya varmayı zorlaştırmaktadır. Kaynaklarda ailenin menşei Arap kabilelerine ve İslâm fetihlerine dayandırarak güçlü bir anlatı olsa da ailenin Arap, İranî ya da Farslaşmış bir Arap kökenine mi sahip oldukları konusu tartışmalıdır. Bununla birlikte Sâ mânîler döneminde üstlendikleri görevler ve Farsçaya verdikleri önem, ailenin Fars kökenli olabileceğine işaret etmektedir.

1 Muhammed b. Abdülcebbâr el-Utbî, *Kitâbü'l-Yemînî*, ed. İhsan Zünûn (Beyrût: Dârü't-Talîa, 2004), 198.

2 Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer en-Nerşahî, *Târih-i Buhârâ*, ed. Emin 'Abdülmeccid Bedevî, Nasrullâh Mübeşşir et-Tirâzî (Kâhire: Dârü'l-Ma'ârif, ts.), 90-91.

3 en-Nerşahî, *Târih-i Buhârâ*, 112-113.

4 Fahrüddin Ali el-Ceyhânî, *Düstürü'l-Vüzerâ*, ed. Emin Süleyman (Kâhire: Heyetü'l-Misriyye el-Âmme li'l-Kitâb, 1980), 212-219; Vasiliy Vladimiroviç Barthold, *Türkistan*, çev. Hakkı Dursun Yıldız (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990), 247.

5 Ebû Abdillâh Şihâbüddin Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Buldân* (Beyrût: Dâru Sâdr, 1995), 1/485.

6 Muhammed b. Muhammed b. Abdîrrezzâk el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kamûs* (Kuveyt: Vezâretü'l-İrşâd ve'l-Enbiyâ-Meclisü'l-Vatanî li's-Sekâfeti ve'l-Adâb, 1965), 31/305.

7 Ebû Sa'd Abdülkerîm es-Sem'ânî, *el-Ensâb* (Haydarabâd: Dâiretü'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, 1962), 2/314.

8 ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, 31/305.

1.1. Ebû'l-Fazl el-Bel'amî

Bel'amî ailesinin öne çıkan ilk temsilcisi Ebû'l-Fazl Muhammed b. Ubeydullah b. Muhammed b. Abdurrahman b. Abdullah b. Îsâ b. Recâ b. Mabed b. Alvân b. Ziyâd b. Gâlib b. Kays b. Münzir b. Harb b. Hassân b. Hişâm b. Mugîs b. Hâris b. Zeyd Menât b. Temîm el-Bel'amî'dir. Buhârâ'ya yerleşen Bel'amî ailesinin önemli simalarından biri olan Ebû'l-Fazl, Sâmânî hükümdarı İsmâil b. Ahmed (892-907) döneminde vezirlik görevinde bulunmuştur.⁹ Bel'amî-yi Büzürg lakabıyla da tanınan Ebû'l-Fazl,¹⁰ vezirliğe getirilmeden önce maliye işlerinden sorumluydu. Ondan önce on iki yıl boyunca Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Ceyhânî vezirlik makamında bulunmuştu. Devletin ilk veziri olan Ceyhânî'nin mezhebî eğilimleri sebebiyle komutanlar ve halk nezdinde itibar görmediği, vefat ettiğinde ise Buhârâ halkının tabutunu taşıdığı ve cenaze namazının dahi kılınmadığı rivayet edilmiştir. Ceyhânî'nin ardından vezirlik makamına getirilen Bel'amî uzun süre bu görevi yürütmüştür.¹¹ Özellikle resmî yazışma ve inşâ alanındaki yetkinliğiyle tanınan Bel'amî, devlet kademelerinde önemli mevkilere yükselmiş bir devlet adamı olarak tasvir edilmiştir.¹² Bununla birlikte faaliyetleri bürokratik alanla sınırlı kalmamış, bazı askerî seferlere bizzat iştirak etmiştir. Nitekim Leylâ b. en-Nu'mân'ın Hasan b. Kâsım adına isyan etmesi üzerine Ebû'l-Fazl, Sâmânî hükümdarı Nasr b. Ahmed ile birlikte isyanı bastırmak üzere orduya katılmıştır.¹³ Benzer şekilde, devlet için ciddi bir tehdit oluşturan Ebû Zekeriyâ Yahyâ isyanının bastırılmasında önemli bir rol oynamıştır.¹⁴ Diplomatik faaliyetleriyle de öne çıkan Bel'amî, Kirman hâkimi Ebû Ali Muhammed b. İlyâs'ın hapishaneden kurtarılmasını sağlayarak bu alandaki nüfuzunu ortaya koymuştur.¹⁵

Ebû'l-Fazl, bürokrat kimliğinin yanı sıra edip ve belîğ bir şahsiyet olarak tanınmış,¹⁶ en önemlisi de ilmî yönüyle temayüz etmiş kimseler arasında yer almıştır. İlim tahsili amacıyla Merv, Buhârâ, Nîşâbur, Serahs ve Semerkant gibi çeşitli bölgelere seyahat eden Ebû'l-Fazl,¹⁷ Merv'de Muhammed b. Câbir'den, Muhammed b. Hâtîm b. el-Muzaffer'den, Ebû'l-Müveccih Muhammed b. Amr'dan, Sâlih b. Muhammed el-Cezerî'den, İsmâil b. Ahmed'den, Ebû Abdullah Muhammed b. Nasr el-Fakîh'ten ve daha birçok âlimden ders almıştır.¹⁸ Hocaları arasında en dikkat çeken isim ise muhaddis ve Şâfiî kimliğiyle tanınan Muhammed b. Nasr el-Mervezî'dir (ö. 294/906). Ebû'l-Fazl'ın, hocasının benimsediği ilmî ve mezhebî çizgiye bağlı kaldığı, onun birçok eserini semâ ettiği ve bu sebeple kendisi hakkında yapılan değerlendirmelerin büyük ölçüde Mervezî hakkında ileri sürülen hükümlerle birlikte ele alınması gerektiği belirtilmiştir.¹⁹ Zehebî (ö. 748/1348) de Bel'amî'nin, Mervezî ile olan yakınlığına işaret etmiş, ondan çok sayıda rivayette bulunduğunu belirtmiş ve hocasının, mezhebî ve ilmî çizgisini benimsediğini ifade etmiştir.²⁰

Ebû'l-Fazl'ın faaliyetleri ilmî çevrelerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda edebî muhitlerle kurduğu yakın ilişkiler ve bu çevrelere yönelik himayesiyle dikkat çekmiştir. Bu çevreler içinde Farsça şiirin erken döneminin en tanınmış isimlerinden biri olan şair Rûdekî (ö. 329/941) öne çıkmaktadır. Çağdaşlarından Hâfız Ebû Sa'd el-İdrîsî (ö. 405/1015) tarafından Farsça şiirde emsalleri arasında önde gelen bir şair olarak tanıtılan Rûdekî hakkında Bel'amî de benzer değerlendirmelerde bulunmuş ve onun bir benzerinin bulunmadığını ifade etmiştir.²¹ Kaynaklarda adı geçen bir diğer isim Nîşâbur kökenli Ebû Sehl Muhammed es-Su'lûkî'dir (ö. 356/967). Fıkıh, edebiyat, dil, nahiv, kelâm ve tefsir alanlarında yetkin olmakla birlikte, tasavvufî ilgilenmiş, kâtiplik ve şairlikte temayüz etmiş, ayrıca aruz ilmiyle meşgul olmuş çok yönlü bir şahsiyet olarak tanıtılmıştır.²² Döneminin önde gelen isimlerinden biri olarak kabul

9 Sem'ânî, *el-Ensâb*, 2/314.

10 Ebû Ali el-Bel'amî, *Târîh-i Bel'amî*, thk. Muhammed Rûşen Kubâdî (Tahrân: Kitâbfurûşî-yi Zevvâr, 1973), Giriş/33; Ayla Demiroğlu, "Bel'amî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/390.

11 Seyfüddîn Ebû Bekr ed-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer*, ed. Bernd Radtke, Edward Badîn, Muhammed es-Sa'îd vd. (Kâhire: Îsâ el-Bâbî el-Halebî, 1960), 5/380.

12 Şemsüddîn Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût Başkanlığındaki Heyet (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 15/292.

13 Abdurrahmân b. Muhammed İbn Haldûn, *Kitabu'l-İber ve Divanü'l-Mübtede' vel'l-Haber fî Târîhi'l-Arab ve'l-Berber* (Beyrût: Darü'l-Fikr, 1988), 4/34.

14 Aydın Usta, *Türklerin İslamlaşma Serüveni (Sâmânîler Devleti 874-1005)* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2007), 277.

15 İzüddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fî'l-Târih* (Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-Arabî, 1997), 7/16.

16 Yâkût el-Hamevî, *Buldân*, 1/485.

17 Ebû Amr Takıyyüddîn İbnü's-Salah, *Tabakâtü Fukahâi'sh-Şafiyye*, ed. Muhiyüddîn Ali Necib (Beyrût: Dârü'l-Beşâir, 1992), 1/224.

18 Sem'ânî, *el-Ensâb*, 2/314.

19 İbnü's-Salah, *Tabakâtü Fukahâi'sh-Şafiyye*, 1/224.

20 Zehebî, *Siyer*, 15/292.

21 Sem'ânî, *el-Ensâb*, 6/192.

22 İbnü's-Salah, *Tabakâtü Fukahâi'sh-Şafiyye*, 1/159.

edilen ve çeşitli ilim dallarında kendisine müracaat edilen bir otorite olduğu anlaşılan Su'lûkî, Ebû'l-Fazl tarafından himaye edilen ve kendisine saygı gösterilen kimselerdendi. Nitekim 317/929 yılında Ebû'l-Fazl'ın meclislerinde düzenlenen ilmî münazaralara bizzat katılmıştır.²³ Bu faaliyetler, Ebû'l-Fazl'ın belirli isimlerle sınırlı kalmayan geniş bir ilim ve edebiyat çevresiyle temas hâlinde olduğunu, ilmî ve edebî üretimi desteklediğini ortaya koymaktadır.

Sâmânî bürokrasisinde vezirlik görevinde bulunan Ebû'l-Fazl, idarî tecrübesiyle devlet kademelerinde önemli bir konum edinmiştir. Fakat Nasr b. Ahmed döneminde yaşanan siyasî ve idarî gelişmeler sonucunda 326/937 yılında görevden alınmış ve yerine dönemin etkili ailelerinden biri olan Ceyhânîler'e mensup biri tayin edilmiştir.²⁴ Bel'amî, görevden azlinden birkaç yıl sonra 329/940 yılının Safer ayının onuncu gecesinde vefat ettiğinde,²⁵ Sâmânî idarî geleneği içinde derin izler bırakan bir devlet adamı olarak anılmıştır. Bürokratik tecrübesinin yanı sıra edebiyat çevreleriyle kurduğu ilişkilerle önemli bir miras bırakmıştır.

1.2. Ebû Alî el-Bel'amî

Bel'amî ailesinin bir diğer önemli ismi Ebû'l-Fazl'ın oğlu Ebû Alî el-Bel'amî'dir. Kaynaklarda Emîrek Bel'amî²⁶ veya Bel'amî-yi Küçek²⁷ olarak da tanınan Ebû Alî, babasının yolunu takip etmiştir. I. Abdülmelik b. Nûh'un (954-961) saltanatının son safhasında vezirlik görevini yürüten Yûsuf b. İshâk, ortaya çıkan bazı sorunlar üzerine görevden alınmış ve onun yerine Ebû Alî el-Bel'amî tayin edilmiştir. Devlet kademelerinde önemli değişikliklere devam eden I. Abdülmelik, Hâcibü'l-hicâb yani saray protokolünde en yetkili makamda bulunan Alp Tegin'i de görevden alarak Horasan ordularının komutanlığına getirmiştir. Buna karşılık Bel'amî ise nüfuzunu artırmış ve saray bünyesinde idarî dengelerin şekillenmesinde belirleyici bir rol üstlenmiştir.²⁸ Vezirlik görevini Mansûr b. Nûh (961-976) döneminde de sürdüren Bel'amî açısından bu gelişmelerle birlikte kritik bir süreç başlamıştır. Çünkü Mansûr'un saltanatı sırasında Sâmânî Devleti, ciddi bir siyasî krizle karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemde bazı Bâtînî grupların devlet kademelerinde etkinlik kazandığı ve idarî yapıyı fiilen denetimleri altına almaya başladıkları görülmektedir. Saray, hazine ve divan başta olmak üzere devletin temel idarî mekanizmalarının sevk ve idaresi, büyük ölçüde bu zümrenin kontrolüne geçmiştir. Söz konusu gruplar, mensubu oldukları mezhebe bağlı kimselere gizlice destek sağlamış ve idarî ile siyasî faaliyetleri doğrudan kendileri yürütmüşlerdir.²⁹ Karmatîler ve onlarla irtibatlı Mübeyyizâ grupları, Horasan, Mâverâünnehir, Fergana ve Tâlekân bölgelerinde giderek güç kazanınca saray, hazine ve divan çevresinde tesis ettikleri nüfuz aracılığıyla devletin idarî mekanizmaları üzerinde belirleyici hâle gelmişlerdir. Bu süreçte, söz konusu grupların entrikaları neticesinde Karmatî hareketine karşı açık bir tutum sergileyen Ebû Alî el-Bel'amî ile ordu kumandanlarından Bektüzûn hapsedilmiştir. Daha önce saraydan uzaklaştırılmış olan kumandan Alp Tegin'in müdahalesiyle serbest bırakılan Bel'amî, vezirlik görevine iade edilmiştir.³⁰ Ancak bu gelişme, Alp Tegin'in siyasal ve askerî nüfuzunu artırırken, Bel'amî'nin idarî konumunun görece zayıflamasına yol açmıştır. Nitekim kaynaklarda, Bel'amî ile Alp Tegin arasında, her iki tarafın da kendi yetki alanları içerisinde bağımsız hareket etmesini esas alan bir anlayışın hâkim olduğu belirtilmiştir. Bu çerçevede Bel'amî'nin, askerî otoriteyi temsil eden Alp Tegin'in görüşleri doğrultusunda idarî tasarruflarda bulunduğu ifade edilmiştir.³¹ Bu durum, Bel'amî'nin devlet içindeki konumunu ve hareket alanını açıklamaktadır. Daha sonra Mansûr b. Nûh döneminde görevden alınan Bel'amî, Nûh b. Mansûr (976-997) devrinde 992 yılında üstlendiği kısa süreli ikinci vezirliği sırasında da beklenen idarî başarıyı gösterememesi sebebiyle görevinden azledilmiştir. Bu nedenle Ebû Alî el-Bel'amî'nin idarî ve siyasî kariyeri, çoğu zaman babasıyla kıyaslanmıştır. Söz konusu karşılaştırma neticesinde, kaynaklarda genel olarak onun siyasî hayatına dair olumsuz bir tablo çizilmiştir.³²

Ebû Alî el-Bel'amî, babası kadar başarılı bir idareci yahut ilmî kişiliğiyle temayüz etmiş bir şahsiyet olmamakla birlikte, ilim ehline değer veren bir kimseydi. Nitekim Buhârâ'nın önde gelen muhaddislerinden Ebû Nasr el-Hâzîmî

23 Sem'ânî, *el-Ensâb*, 8/306.

24 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, 7/99; Ebû Saîd el-Gerdizî, *Zeynü'l-Ahbâr* (Kâhire: Heyetü'l-Mısıriyye el-Âmme li'l-Kitâb, 2006), 217.

25 Sem'ânî, *el-Ensâb*, 2/314.

26 Muhammed b. Ahmed el-Makdisî, *Ahsenü't-Tekâsîm fi Ma'rifeti'l-Ekâlîm* (Beyrût: Dâru Sâdr, 1991), 338.

27 Bel'amî, *Târih-i Bel'amî*, Giriş/22.

28 el-Gerdizî, *Zeynü'l-Ahbâr*, 224.

29 Hasen b. Alî b. İshâk Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme*, thk. Yûsuf Hüseyin Bekkâr (Katar: Dârü's-Sekâfe, 1407), 272-273.

30 Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme*, 272-276.

31 el-Gerdizî, *Zeynü'l-Ahbâr*, 224.

32 Andrew Charles Spencer Peacock, *Mediaeval Islamic Historiography and Political Legitimacy: Bal'amî's Târikh-nâma* (London / New York: Routledge, 2007), 31-33.

el-Müezzîn (ö. 373/984), onun nedimi ve sırdaşıydı.³³ Bel'amî, dönemin önde gelen muhaddislerinden Ebû Sa'd el-İdrîsî'ye (ö. 405/1015), ilmî konumunu yüceltmek amacıyla "İmâmü'l-müslimîn" şeklinde hitap etmiştir. Bu tutum, onun ilim ehline gösterdiği saygıyı yansıtan bir örnektir.³⁴ Horasan'ın önde gelen şahsiyetleri arasında yer alan Ahmed b. Abdullah b. Muhammed el-Müzenî, Buhârâ'da vefat ettiğinde naaşının, Bel'amî tarafından Herat'a naklettirilmiş olması, Bel'amî'nin ilim ehline verdiği değerin bir diğer göstergesidir.³⁵ Bel'amî'nin ilim ehline, edip ve şairlere gösterdiği ihtimamın bir başka örneği, kâtip ve şair kimliğiyle temayüz eden Ebû Nasr ez-Zarîfî el-Ebîverdî ile kurduğu yakın ilişkide görülmektedir. Sâmânî sarayıyla irtibat hâlinde olan ve berîd teşkilatında görev yapan Zarîfî, Bel'amî'nin özel iltifatına mazhar olmuş, vezirin talebi üzerine eski şairlerin yolunu takip eden heybetli ve ağırbaşlı bir üslupla kaleme aldığı kasideyle takdirini kazanmıştır. Bunun üzerine Bel'amî, kendisine Horasan'daki berîd görevleri arasından seçim yapma hakkı tanımıştır. Zarîfî de memleketi Ebîverdî'yi tercih etmiştir. Gitmeden önce vezir tarafından kendisine menşur (resmî atama belgesi) ve ihsan verilmiştir.³⁶ Bel'amî'nin ilim erbabıyla kurduğu genel olarak olumlu ilişkilere rağmen Ebû Bekir el-Hârizmî (ö. 383/993) ile olan münasebeti dikkat çekicidir. Bir süre himaye ettiği Hârizmî ile daha sonra arası açılmış, Hârizmî dostluğu yeniden tesis etmeye çalışmış ancak bu girişimler sonuçsuz kalmıştır. Bunun üzerine Nîşâbur'a giden Hârizmî, burada Bel'amî'yi eleştiren bir mektup kaleme almıştır.³⁷ Hem bu son örnek hem de Alp Tegin ile yürüttüğü siyasî ilişkiler, Bel'amî'nin idarî tecrübesine rağmen ikili ilişkileri yönetme konusunda zaman zaman zorlandığını göstermektedir. Nitekim bu durum onun, babasına kıyasla daha zayıf bir devlet adamı olarak değerlendirilmesine yol açmıştır.³⁸

Bel'amî'nin hayatına dair en ihtilaflı hususlardan biri ölüm tarihidir. Gerdîzî, onun 363/973 yılında vefat ettiğini kaydeder.³⁹ Ancak Bel'amî'nin Nûh b. Mansûr tarafından 382/992 yılında yeniden vezirliğe tayin edildiği bilgisi dikkate alındığında, bu tarihlendirmenin problemli olduğu anlaşılmaktadır. Bu hususta Charles Rieu'nun (1820-1902) Bel'amî'nin ölüm tarihini 386/996-997 olarak kaydetmesinin, Ebû Alî Simcûrî'nin ölüm tarihiyle karıştırılmış olmasından kaynaklandığı ve bu sebeple hatalı bir tarihlendirme olduğu ileri sürülmüştür.⁴⁰ Bununla birlikte kaynaklardaki rivayetler Sâmânîler döneminin önde gelen ailelerinden Simcûrîlere mensup Ebû Alî Simcûrî'nin, Bel'amî'nin ölümüne yakın bir tarihte vefat ettiğini göstermektedir. Sistân'daki karışıklıkları bastıran, ardından Nîşâbur'da idarî bir görev üstlenen ve nüfuzunu artırarak Herat'ın idaresini ele geçiren Ebû Alî Simcûrî,⁴¹ daha sonra devlete karşı isyan etmiş, ancak bu girişiminde başarılı olamamıştır. Teslim olmasının ardından hapsedilmiş ve 387/997-998 yılında ölmüştür.⁴² Bu veriler birlikte değerlendirildiğinde, isim benzerliğinin literatürde bazı karışıklıklara yol açtığı görülmekle birlikte, mevcut bilgiler her iki şahsın da birbirine yakın tarihlerde vefat ettiğini göstermektedir. Dolayısıyla Bel'amî'nin, tekrar vezir olduğu 381/992 ile Nûh b. Mansûr'un saltanatının sona erdiği 386/997 yılları arasında hayatını kaybetmiş olması daha kuvvetli bir ihtimal olarak görünmektedir.⁴³ Vefatının ardından Bel'amî ailesinin Buhârâ'daki varlığını sürdürdüğü ve bu hususun hicrî altıncı yüzyıla ait kaynaklarda yer aldığı anlaşılmaktadır.⁴⁴ Vasiliiy Vladimiroviç Barthold da (ö. 1869-1930) Buhârâ'da "Şeyh Ebû'l-Fazl Kapısı" adıyla anılan bir şehir kapısından bahsedildiğini, bu kapının adının Sâmânîler'in meşhur veziri Ebû'l-Fazl b. Muhammed b. Ubeydullah el-Bel'amî'ye atfen verildiğini belirtmiştir.⁴⁵ Bu durum, Bel'amî ailesinin etkinliğinin kamusal hafızaya yerleştiğini göstermesi bakımından değerlidir.

33 Sem'ânî, *el-Ensâb*, 4/14-15.

34 Ebû Hayyân et-Tevhidî, *el-İmtâ' ve'l-Muânese* (Beyrût: Mektebetü'l-Unsuriyye, 1424), 101.

35 Ebû'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avî el-Bağdâdî Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân fî Târîhi'l-A'yân*, thk. Muhammed Berekât, Kâmil Muhammed el-Harrât vd. (Dimaşk: Dârü'r-Risâleti'l-İlmiyye, 2013), 17/384.

36 Ebû Mansûr Abdülmelik es-Se'âlibî, *Yetîmetü'd-Dehr fî Mehâsini Ehlü'l-Asr*, thk. Müfid Muhammed Kumeyha (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), 4/153.

37 Ebû Bekir Hârizmî, *el-Emsâlû'l-Müvellede* (Abu Dabi: el-Mücmü's-Sekafî, 2003), 19-20.

38 Vasiliiy Vladimiroviç Barthold, *Turkestan Down to the Mongol Invasion*, çev. Hamilton Alexander Roskeen Gibb (London: Oxford University Press, 1928), 250.

39 el-Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr*, 227.

40 Barthold, *Turkestan Down to the Mongol Invasion*, 11; Bel'amî, *Târîh-i Bel'amî*, Giriş/21.

41 Erdoğan Merçil, "Simcûrîler 3", *Tarih Dergisi* 33 (2011), 127-128.

42 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fî't-Târih*, 7/397-398; Bu konuda daha detaylı bilgi için ayrıca bk. Erdoğan Merçil, "Simcûrîler 4", *BELLETER* 49/195 (1985), 547-568; Yusuf Ziya Söylemez, "Gaznelilerin Sistan Hâkimiyeti", *Journal of Turkish Research Institute* 74 (2022), 342.

43 C. Edmund Bosworth, "Bal'amî" (Encyclopaedia Iranica, 1988); Tahsin Yazıcı, "Bel'amî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/390; Usta, *Sâmânîler Devleti*, 469.

44 Sem'ânî, *el-Ensâb*, 2/314.

45 Barthold, *Türkistan*, 110.

2. Sâmânîlerde Fars Kültürünün İhyasında ve Sünnî Kimliğin Oluşumunda Bel'amî Ailesi

Sâmânîler dönemi, İslâm dünyasında ilmî faaliyetlerin en verimli safhalarından biri olarak kabul edilmektedir. Devletin zengin saray kütüphanesi ile bu dönemde yetişen Dakîkî (ö. 366/976), Muhammed b. Yusuf el-Hârizmî (ö. 387/997), Firdevsî (ö. 411/1020) ve İbn Sînâ (ö. 428/1037) gibi isimler, Sâmânîler devrindeki ilmî ve edebî canlılığın en açık göstergeleridir. Bu durum, ilim adamlarına sağlanan himaye ve kültürel üretime verilen desteğin bir yansımasıdır. Nitekim siyasi ve kültürel bakımdan İslâmî-İranî bir karakter taşıyan Sâmânîler, bu kimliklerinin de etkisiyle ilim ve edebiyat faaliyetlerini destekleyen bir yönetim anlayışı benimsemişlerdir.⁴⁶ Bu çerçevede devlet politikalarında iki temel unsur öne çıkmıştır. Bunlardan ilki, Farsçaya verdikleri önemdir. Sâmânîler, Farsçayı idarî ve edebî sahada destekleyerek bu dilin gelişmesine katkı sağlamış, böylece Fars kültürünün yeniden canlanmasına öncülük etmişlerdir.⁴⁷ İkincisi ise Sünnî kimliğe bağlılıklarıdır. Ortodoks İslâm'ın temsilcileri olarak devlet ve toplum hayatında İslâmî değerleri benimsemişlerdir.⁴⁸ Bu bağlamda, Sâmânî siyasetinin söz konusu iki temel yönünün teşekkülünde Bel'amî ailesinin önemli katkıları bulunmaktadır.

2.1. Fars Kültürünün İhyası

İslâmiyet'le birlikte Arap kültürü geniş bir etki alanı kazanmış, ancak Dicle'nin doğusunda ve kuzeyinde uzanan İran ve Mâverâünnehir sahasında Arapça, mahallî dillerin yerini bütünüyle alamamıştır. Nüfusun büyük çoğunluğunu İranlıların teşkil ettiği bu bölgelerde Farsça güçlü bir biçimde varlığını sürdürmüştür. Arap alfabesiyle yazılan Farsça, zamanla standartlaşarak tarih ve edebiyat alanlarında belirleyici bir yazı dili hâline gelmiş ve böylece hilâfet topraklarında yerel bir dil olmaktan çıkarak Arapçaya rakip olabilecek tek güçlü edebî dil konumuna yükselmiştir.^{49,50} Bu süreçte Sâmânîler'in oynadığı rol yadsınamaz niteliktedir. Ancak bu rolün mahiyetini doğru biçimde değerlendirebilmek için Orta Çağ İslâm dünyasında Arapçanın bilim ve din dili olarak sahip olduğu üstün konumu göz önünde bulundurmak gerekir. Bu durum, Arapçanın tercih edilmesini doğal kılıyordu. İranlı müellifler de eserlerini büyük ölçüde Arapça yazmışlardır. Bu nedenle Farsçanın geri planda kalışı, dilin edebî yetersizliğinden ziyade dönemin tarihsel ve toplumsal şartlarından kaynaklanmaktaydı. Bununla birlikte Farsça, özellikle İran toplumunun eski anlatı gelenekleriyle temas eden alanlarda yaşamaya devam etmiş ve zamanla tarih yazımında yeniden kullanılabilir bir araç hâline gelmiştir. Sâmânîler döneminde ise Farsçanın kültürel ve siyasi önemi belirgin biçimde artmıştır.⁵¹

Sâmânîler döneminde Farsça, Mâverâünnehir ve Orta Asya'nın sınır bölgelerinde farklı etnik unsurlar arasında kullanılan bir lingua franca (ortak iletişim dili) niteliği kazanmış⁵² ve İslâm medeniyetinin klasik dillerinden biri haline gelmiştir.⁵³ Farsça'nın İslâm dünyasında kültürel bir dil olarak taşıdığı önemin farkında olan Sâmânîler, idarî yazışmalarda Arapçayı kullanmayı sürdürmekle birlikte Farsça edebî üretimi bilinçli biçimde himaye etmişlerdir.⁵⁴ Nitekim Sâmânî hükümdarlarından İsmail b. Ahmed'in 295/907 yılında ölümünün ardından yerine geçen oğlu II. Ahmed hakkında dikkat çekici bir bilgi aktarılmıştır. Buna göre Taberistan ve Gürgân'ın, Zeydî Şîî lider Nâsır el-Kebir'in isyanıyla Sâmânî yönetiminden çıkması üzerine hükümdar, kendi köleleri tarafından öldürülmüştür. Rivayetlere göre bu suikastın nedenlerinden biri, II. Ahmed'in resmî yazışmalarda Farsça yerine Arapçayı tercih etmesiydi. Bu durum, Sâmânî yönetiminde dil tercihi ve dinî-siyasî hassasiyetlerin ne kadar önemli olduğuna işaret etmektedir.⁵⁵

Sâmânîlerin Farsçaya verdikleri destek, dönemin edebî üretiminde belirgin bir yoğunlaşmanın ortaya çıkmasına

46 Richard N. Frye, "The Sāmānids", *The Cambridge History of Iran (The Period from the Arab Invasion to the Saljuqs)*, ed. Richard N. Frye (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), 147.

47 Frye, "The Sāmānids", 154.

48 Shamsiddin Kamoliddin, *The Samanids: The First Islamic Local Dynasty in Central Asia* (Saarbrücken: Lambert Academic Publishing, 2011), 257.

49 Marshall G.S. Hodgson, *İslâm'ın Serüveni*, çev. Metin Karabaşoğlu (İstanbul: İz Yayıncılık, 1995), 2/323.

50 Marshall G.S. Hodgson, *İslâm'ın Serüveni*, çev. Metin Karabaşoğlu (İstanbul: İz Yayıncılık, 323/2, 1995).

51 Bertold Spuler, "The Evolution of Persian Historiography", *Historians of the Middle East*, ed. Bernard Lewis, P. M. Holt (London: Oxford University Press, 1962), 127-128.

52 Maria Subtelny, "Between Persian legend and Samanid Orthodoxy: Accounts about Gayumarth in Bal'amî's Tarikhnama", *Ferdowsi, the Mongols, and the History of Iran: Art, Literature, and Culture from Early Islam to Qajar Persia*, ed. Robert Hillenbrand, Andrew Charles Spencer Peacock, Firuza Abdullaeva (London / New York: I.B. Tauris & Co. Ltd, 2013), 34.

53 Hodgson, *İslâm'ın Serüveni*, 2/321.

54 Spuler, "The Evolution of Persian Historiography", 129.

55 Frye, "The Sāmānids", 141.

zemin hazırlamıştır. Nitekim Şehnâme yazımı, X. yüzyılın ikinci yarısında yoğun bir üretim alanına dönüşmüştür. Bu süreçte, Ma'marî'nin mensur Şehnâme denemesi hem nesir hem de nazım hâlinde kaleme alınan sonraki Şehnâme çalışmalarına zemin hazırlayan erken örneklerden biri olarak ortaya çıkmıştır. II. Nûh b. Mansûr, tahta çıkışından kısa bir süre sonra şair Dakîkî'ye manzum bir Şehnâme ısmarlamış, ancak Dakîkî'nin ölümüyle bu çalışma yarım kalmıştır. Bunun ardından Firdevsî muhtemelen resmî himayeden bağımsız biçimde kendi Şehnâme'sini yazmaya başlamış ve eserini 400/1010 yılında tamamlamıştır.⁵⁶ Şehnâme geleneğinin bu dönemde yaygınlık kazanması tesadüfî değildir. Zira Şehnâme, geçmiş anlatan bir destan olmasının yanı sıra Fars kültürünü geleceğe dönük bir tarih ve meşruiyet tasavvuru içerisinde yeniden inşa eden bir metindir. Dolayısıyla Şehnâme yazım geleneği, Sâmânîler döneminde Fars hükümdarlık geleneğini ve siyasî meşruiyet iddiasını pekiştirmeye yönelik bilinçli bir kültürel girişimdir.⁵⁷

Bu dönemin öne çıkan bir diğer özelliği tercüme faaliyetlerinin yoğunluğudur. Bu süreçte Bel'amî ailesi kayda değer bir rol üstlenmiştir. Nitekim aslen Hintli bir düşünür tarafından kaleme alınan, Sâsânî hükümdarı Kısra Enûşîrvân döneminde Farsçaya tercüme edilen ve Abbâsîler devrinde İbnü'l-Mukaffa (ö. 142/759) tarafından Arapçaya aktarılan *Kelîle ve Dimne*'nin⁵⁸ Farsça nesir tercümesi, Ebû'l-Fazl Bel'amî tarafından gerçekleştirilmiştir.⁵⁹ Sâmânî hükümdarı Nasr b. Ahmed'in talebiyle yapılan bu tercüme sayesinde eser, geniş bir okur kitlesine ulaşmıştır. Ayrıca Rûdekî'nin mensur metni manzum hâle getirmesi, *Kelîle ve Dimne*'nin hem yetişkinler hem de çocuklar arasında yaygınlık kazanmasını sağlamış ve eserin kültürel bir miras olarak yerleşmesine katkıda bulunmuştur.⁶⁰

Bu dönemde tercüme faaliyetleri arasında en dikkat çekici çalışmalar ise Taberî'nin tarih ve tefsir eserlerinin, Ebû Alî el-Bel'amî tarafından Farsçaya tercüme edilmesidir. Bunlardan *Târihu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, Sâmânî Emîri Mansûr b. Nûh'un talebi üzerine Arapçadan Farsçaya tercüme edilmiştir.⁶¹ Asıl metnin kısaltılmış ve yeniden düzenlenmiş bir uyarlaması niteliği taşıyan bu çalışma, modern Farsçada süreklilik gösteren nesrin en erken örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir.⁶² Bel'amî'nin *Târihnâme*'sinin mukaddimelerinde vurgulanan Farsçaya aktarım meselesi, eserin ideolojik bir nitelik taşımasının yanı sıra pragmatik bir yönünün bulunduğu da işaret etmektedir. Bu bakımdan *Târihnâme*, Sâmânîler döneminde Farsçanın siyasî ve toplumsal dolaşımını güçlendiren bilinçli bir devlet pratiğinin parçasıdır.⁶³ Bu yaklaşım, Bel'amî'nin tarih anlatısında tercih ettiği örnekler ve vurgular üzerinden açık biçimde izlenebilmektedir.

Bel'amî'nin tarih anlatısında, Ebû Müslim'in öldürülmesi ve Abbâsî halifesi Hârûn Reşîd'in Bermekî vezirler ailesini tasfiye etmesi, Abbâsî iktidarının Pers kökenli yöneticilerle olan ilişkisini görünür kılan örnekler olarak sunulmaktadır. Bu vakalar üzerinden Bel'amî, Abbâsîlerin fethettikleri toprakları yönetme ve hilâfet işlerini yürütme sürecinde Pers kökenli idarecilere dayandıkları yönündeki değerlendirmesini temellendirmektedir.⁶⁴ Bunun yanı sıra Fars kültürünü ve Pers kökenli aktörlerin tarihsel rolünü öne çıkaran anlatılar arasında Mukanna hadisesi, Behrâm Çûbîn olayı ve Sâsânî idarî-askerî geleneğine atıf yapan çeşitli örnekler yer almaktadır.⁶⁵ Özellikle Behrâm Çûbîn'e yapılan vurgular dikkat çekicidir. Zira bazı rivayetlere göre hanedana adını veren Sâmân-Hudât'ın soyu, Sâsânîlerin önde gelen kumandanlarından Behrâm Çûbîn'e dayanmaktadır.⁶⁶ Eserin bir diğer dikkat çekici özelliği, Arapça kelime ve terkiplerin mümkün olduğunca Farsça karşılıklarıyla ifade edilmesi ve metinde Farsça üslubun muhafaza edilmesine gösterilen özendir. Bu sebeple söz konusu eser, *Târih-i Beyhakî* ve *Kelîle ve Dimne* tercümesiyle karşılaştırıldığında, Farsçaya daha yakın, Arapça lügat ve ıstılahların ağırlığından büyük ölçüde arındırılmış, son derece sade ve fasih bir nesir üslubuna sahiptir. Nitekim kaynakların aktardığına göre eser, kendi döneminde herkesin anlayabileceği ölçüde açık ve anlaşılır bir dil kullanılarak kaleme alınmıştır.⁶⁷

Bel'amî'nin merkezinde yer aldığı bir diğer çalışma ise Mansûr b. Nûh'un teşvikiyle 963 yılında Taberî'nin Farsçaya tercüme edilen tefsiridir.⁶⁸ Bu tercüme, özellikle dinî eserlerin başka bir dile aktarılmasının tartışmalı bir mesele

56 Julie Scott Meisami, *Persian Historiography to the End of the Twelfth Century* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 1997), 37.

57 Meisami, *Persian Historiography to the End of the Twelfth Century*, 44-45.

58 Ebû Muhammed İbnü'l-Mukaffa, *Kelîle ve Dimne* (Kâhire: Matbaatü'l-Emiriyye, 1937), 9.

59 Subtelny, "Persian legend and Samanid Orthodoxy", 33.

60 Meisami, *Persian Historiography to the End of the Twelfth Century*, 21.

61 Bel'amî, *Târih-i Bel'amî*, Giriş/7.

62 Reuben Levy, *An Introduction to Persian Literature* (Great Britain: Oxford University Press, 1945), 22-23.

63 Subtelny, "Persian legend and Samanid Orthodoxy", 34.

64 Meisami, *Persian Historiography to the End of the Twelfth Century*, 31.

65 Meisami, *Persian Historiography to the End of the Twelfth Century*, 32-35.

66 en-Nerşahî, *Târih-i Buhârâ*, 90.

67 Bel'amî, *Târih-i Bel'amî*, Giriş/6.

68 Subtelny, "Persian legend and Samanid Orthodoxy", 33.

olarak görülmesi bakımından önemlidir. Zira dil, edebiyat ve şiir alanlarında Farsça kullanımının olağan olmasına karşılık, dinî eserlerin Farsça kaleme alınması veya tercüme edilmesi tartışmaya açık bir mesele olarak görülmekteydi. Nitekim Taberî'nin tefsirinin tercümesinden önce Mansûr b. Nûh, ulemânın görüşüne başvurma ihtiyacı hissetmiştir. Bunun üzerine Buhârâ'dan Ebû Bekr b. Ahmed b. Hâmid ve Halîl b. Ahmed es-Sicistânî, Belh'ten Ebû Ca'fer b. Muhammed b. Alî, Bâbü'l-Hind'den Hasan b. Alî Mandûs ve Ebû'l-Cehm Hâlid b. Hânî ile Semerkant, İsbicâb, Fergana ve diğer şehirlerden birçok âlim davet edilmiştir. Bu âlimler görüşlerini temellendirirken öncelikle “*Biz her peygamberi ancak kendi kavminin diliyle gönderdik ki onlara (hakikati) açıklasın.*”⁶⁹ ayetine atıfta bulunmuşlardır. Ayrıca Farsçanın kadim bir dil olduğunu, Hz. Âdem'den Hz. İsmâîl'e kadar peygamberlerin ve hükümdarların bu dili konuştuğunu, hatta Farsça konuşan ilk hükümdarın Hz. İsmâîl olduğunu ileri sürmüşlerdir. Buna karşılık Hz. Peygamber'in Arap toplumundan çıkmış olması sebebiyle Kur'an'ın Arapça indirildiğini, ancak yaşadıkları coğrafyanın dilinin Farsça ve siyasi otoritenin Acem olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca “Âlimler peygamberlerin vârisleridir.” hadisini delil olarak kullanmışlardır. Bu rivayetten hareketle, Kur'an'ı okuyup tefsirini ve anlamını kavrayan kimsenin ilim bakımından nübüvvet mirasından pay aldığını belirtmişlerdir. Buna göre Kur'an'ın yarısını okuyup anlamını ve tefsirini bilen kimsenin nübüvvetten bir paya sahip olacağı, tamamını okuyup anlamını ve tefsirini bilen ise bu mirasa bütünüyle mazhar olacağını söylemişlerdir.⁷⁰ Böylece Mâverâünnehir ulemâsı hem nasslar hem de tarihî referanslar üzerinden Farsça tefsirin meşruiyetini temellendirmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla bu Farsça tefsir, Farsçanın ilmi ve tefsirî bir dil olarak kullanımının kurumsallaşmasına yönelik erken ve bilinçli bir girişimdir. Bu bakımdan söz konusu tercüme, Farsçanın dinî söylemde meşruiyet kazanmasının en erken örneklerindendir.⁷¹

Tercüme faaliyetleri, dilsel bir tercihin ötesine geçerek bilgi, iktidar ve tarih tasavvuru arasındaki ilişkiyi yansıtmaktadır. Taberî'nin tarih ve tefsirine ait tercümelerin temelinde, bilginin intikalinin iktidarın intikaliyle paralel biçimde düşünüldüğü bir anlayış yer almaktadır. Bu tema açık biçimde formüle edilmemekle birlikte, tercüme projesinin temel unsurlarından biridir. Nitekim Julie Scott Meisami'ye göre Arap fetihleriyle birlikte dünyevî iktidar Perslerden Araplara geçerken, Fars ilmi birikimi de Arapçaya tercüme edilerek Fars idarî ve imparatorluk gelenekleriyle birlikte yeni hâkim güçlere aktarılmıştır. Sâmânîler döneminde ise bu bilgi, Farsça konuşan hükümdarların himayesinde yeniden Farsçaya çevrilmiş ve böylece sembolik düzeyde kendi kültürel zeminine geri dönmüştür.⁷² Ayrıca Meisami Farsçanın edebî bir mecra olarak yükselişini, İranî örf ve geleneklerin ihyasıyla eş zamanlı ilerleyen daha geniş bir tarihsel bağlam içinde ele alır. Meisami'ye göre bu süreç, dinî ve kültürel düzlemlerde gözlenen “Farsileşme” eğilimlerinin Araplara/Arapçaya yönelik bir karşıtlıktan ziyade, Abbâsî merkezî otoritesine yönelik bir mesafe alma ve siyasal ayrışma çerçevesinde değerlendirilmesini gerektirir. Bu bağlamda Meisami, tercüme faaliyetlerini Doğu İslâm dünyasında Sâmânî hâkimiyetinin meşrulaştırılmasıyla doğrudan ilişkili görmektedir.⁷³ Richard N. Frye ise tercüme hareketinin bütünüyle İslâmî bir çerçeve içinde gerçekleştiğini vurgulamış ve bu süreci, insanların Arapça metinleri okumaya yönelik isteksizliğine indirgemeyi makul bulmamıştır. Frye'a göre Farsçaya yönelim, İslâmî düzlemlerle çatışan değil, onun içerisinde anlam kazanan bir kültürel tercihi yansıtmaktadır.⁷⁴ Bu konuda en keskin görüşler ise Andrew Charles Spencer Peacock'a aittir. Meseleyi tamamıyla pragmatik bir zeminde ele alan Peacock, Farsçanın çoğu zaman ideolojik ya da vatansever saiklerden ziyade, pratik gerekçelerle tercih edildiğini belirtmektedir. Peacock, bu görüşünü desteklemek üzere, *Sevâdü'l-A'zam*'ın mütercimlerinin ifadelerine ve Horasan'ın Sâmânî valisi için 978-980 yılları arasında kaleme alınan tıp konulu bir şiirde müellif Meysârî'nin, Farsça yazmayı “ülkemiz İran'dır ve halkın çoğu Farsça bilir” sözleriyle gerekçelendirmesine atıf yapmaktadır.⁷⁵ Ancak Peacock'un bu okuması, söz konusu ifadede açıkça dile getirilen Farsî aidiyet vurgusunu göz ardı etmektedir.

Meisami, Frye ve Peacock'un değerlendirmeleri birlikte ele alındığında, Sâmânîler dönemindeki tercüme faaliyetlerinin tekil bir motivasyonla açıklanamayacağı açıkça görülmektedir. Bununla birlikte, Peacock'un ileri sürdüğü üzere tercüme hareketini sadece idarî ve toplumsal ihtiyaçlara cevap veren pragmatik gerekçelere indirgemek mümkün değildir. Bu sürecin arka planında, Meisami'nin vurguladığı Farsileşme eğilimi belirleyici bir rol oynamaktadır. Söz konusu eğilim, özellikle siyasal düzlemde Abbâsî merkezî otoritesinden sembolik bir ayrışmayı mümkün kılmıştır. Ancak Frye'in da işaret ettiği gibi bu ayrışma, İslâmî çerçevenin dışında değil, bilakis onun içinde şekillenen bilinçli bir kültürel tercihtir.

69 İbrâhîm 14/4.

70 *Tercüme-yi Tefsîr-i Taberî*, thk. Habîb Yağmâî (Tahrân: İntişârât-ı Tûs, 1977), 1/5-7.

71 Fuad Sezgin, *Târihu'l-Tûrâsî'l-Arabî*, çev. Mahmûd Fehmî Hicâzî (Medine: Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1991), 2/165.

72 Meisami, *Persian Historiography to the End of the Twelfth Century*, 29.

73 Meisami, *Persian Historiography to the End of the Twelfth Century*, 19.

74 Richard N. Frye, *The Heritage of Persia* (Cleveland And New York: The World Publishing Company, 1963), 243.

75 Peacock, *Mediaeval Islamic Historiography and Political Legitimacy: Bal'amî's Târikh-nâma*, 42.

2.2. Sünnî Kimliğin Teşekkülü

Mâverâünnehir’de Sünnî kimliğin oluşumu, fikhî ve itikadî tartışmaların yanı sıra erken dönem İslâm dünyasında ortaya çıkan siyasî gerilimlere verilen tepkilerle de şekillenmiştir. Özellikle Emevîler döneminde mühtedilerin statüsü, merkezî iktidarın uyguladığı dışlayıcı politikalar ve siyasî meşruiyet sorunları, bölgede dinî aidiyetlerin yeniden tanımlanmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda Mürcie, Emevîlerin mühtedileri dışlayıcı tutumuna karşı yeni Müslümanların haklarını savunan bir hareketti. Bu yaklaşım Mâverâünnehir’de Sünnîliğin teşekkülünde kalıcı bir rol oynadı. Mürcîî mirasla bağlantılı güçlü gelenekçilik, özellikle Ebû Hanîfe’nin etkisiyle Hanefîliğin yayılmasını hızlandırmış, Horasan ve Mâverâünnehir’i hadis merkezli, Sünnî bir din anlayışının başlıca merkezlerinden biri hâline getirmiştir. Bu Sünnî kimliğin kurumsallaşmasında Sâmânîler, belirleyici bir rol üstlenmişlerdir.⁷⁶

Sâmânîler, sünnî karakterli bir devlettir. Bu konuda Reynold A. Nicholson’un (1868-1945), Sâmânîler’in Şîî olduğu iddiası ise doğru değildir.⁷⁷ Nicholson’un yaklaşımı muhtemelen bir dönem ortaya çıkan Batınî gruplarında etkisinde kalan Nasr b. Ahmed ile ilgilidir.⁷⁸ Nitekim Sâmânîlerin siyasi tarihinde en önemli meselelerden biri Batınî gruplara karşı verdikleri mücadeledir. Bu anlamda ilk olarak Nasr b. Ahmed dönemi dikkat çekmektedir. Horasan’da Hüseyin b. Ali el-Mervezî ile başlayan ve daha sonra Muhammed en-Nesefî ile güç kazanan Batınî hareket kısa sürede Buhârâ, Semerkant ve Nesef (Nahşeb) bölgelerine yayılmıştır. Bu süreçte Rey’deki Sünnî çevrelerden kaçarak Horasan’a gelen İbn Sevâde’nin faaliyetleri sayesinde Horasan halkı arasında Batınîliğe yönelen geniş bir kitle oluşmuştur. Hareket, kısa zamanda Sâmânî bürokrasisinde etkili hâle gelmiş, devletin üst düzey görevlileri ve bürokratları Batınîliği benimsemeye başlamıştır. Daha sonra hükümdar Nasr b. Ahmed, bu çevrelerin etkisi altına girmiş ve devlet bürokrasisi büyük ölçüde Batınîlerin kontrolüne geçmiştir. Başta vezirlik olmak üzere kritik görevlere yapılacak atamalar onların talimatlarıyla gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler karşısında harekete geçen bazı âlimler ve kadılar inisiyatif alarak ordu komutanına başvurmuşlardır.⁷⁹ Babası aleyhine yürütülen faaliyetleri haber alan Nûh b. Nasr ise önce bu sürecin içinde yer alan komutanı etkisiz hâle getirmiş, ardından babasını hapsederek yönetimi devralmıştır. Babasının benimsediği çevreleri mühlid olarak tanımlayan Nûh b. Nasr, onlara karşı kapsamlı bir mücadele başlatmıştır. Nihayetinde hareketin önde gelenleri yakalanarak idam edilmiş, böylece Batınî grupların etkisi bir süre için önemli ölçüde kırılmıştır.⁸⁰

Batınî grupların yeniden güç kazanması, Mansûr b. Nûh dönemine rastlamaktadır. Nûh b. Mansûr zamanında kontrol altına alınan Batınî faaliyetler, onun ardından tahta geçen oğlu Mansûr devrinde tekrar canlanmıştır. Özellikle Mansûr’un saltanatının on beşinci yılından sonra hareket belirgin biçimde güç kazanmıştır. Bu dönemde aralarında Ceyhânî ailesinden Ebû Abdullah el-Ceyhânî’nin de bulunduğu bazı bürokratlar Batınî fikirleri benimsemişlerdir. Kısa süre içinde Batınîler yeniden devlet kademelerinde etkili bir konuma ulaşmış ve özellikle şehir eşrafı, siyasî nüfuzu bulunan çevreler ve varlıklı kesimler arasında taraftar bulmuştur. Nitekim bir süre sonra kırsal bölgelerde yaşayan halk, devletin merkezi olan Buhârâ’yı Batınîlerin hâkim olduğu bir yapı olarak görmeye başlamıştır. Bu gelişmeler üzerine Nişâbur’da görev yapan Türk komutanlardan Alp Tegin, Mansûr ile temas kurmuş, aynı zamanda Buhârâ’daki âlimler ve kadırlara irtibata geçmiştir. Ardından Batınî gruplara karşı askerî seferler düzenlenmiş ve hareket yeniden bastırılmıştır.⁸¹

Sâmânîler döneminde Sünnî kimliğin kurumsallaşmasında, Batınî gruplara karşı verilen askerî mücadelenin yanı sıra ilmî ve siyasî elitler de belirleyici bir rol oynamışlardır. Nitekim Sâmânî bürokratları, ilmî ve edebî eserlerin tercümesini üstlenerek söz konusu kimliğin inşasına doğrudan katkıda bulunmuşlardır. Bu anlamda Bel’amî ailesi, özellikle de Ebû Alî el-Bel’amî hem idarî görevleri hem de ilmî faaliyetleriyle Sâmânîler döneminde Sünnî kimliğin kurumsallaşmasında öne çıkan isimler arasında yer almıştır. Kaynaklarda ehl-i hadis mensubu olduğu açıkça belirtilen Bel’amî’nin⁸² bu süreçteki rolü, bilhassa Karmatî tehdidine karşı geliştirilen kurumsal ve ilmî tedbirlerde açıkça görülmektedir. Merkezî otoritenin meşruiyetini ciddi biçimde sarsan bu tehdide karşı Bel’amî, vezirliğe iadesinin ardından hükümdarın talimatıyla sarayda bir ilmî münazara tertip etmiştir. Burada dönemin önde gelen âlimleri ile Karmatî temsilcileri bir araya getirilmiştir. Yapılan tartışmalar neticesinde Karmatî görüşlerinin şer’î esaslarla bağdaşmadığı tespit edilmiş ve alınan kararlar, Sâmânî merkezinde Sünnî dinî-siyasî meşruiyetin yeniden tahkim

76 Peacock, *Mediaeval Islamic Historiography and Political Legitimacy: Bal'amî's Târikhnâma*, 19-21.

77 Reynold A Nicholson, *A Literary History of the Arabs* (New York: Charles Scribner's Sons, 1907), 271.

78 Farouq 'Omar 'Abd-Allah al-'Omar, *The Doctrines Of The Maturidite School With Special Reference to as-Sawad al-A'zam of al-Hakim as-Samarqandi*. Farouq 'Omar 'Abd-Allah al-'Omar (Edinburgh: University of Edinburgh, Doktora Tezi, 1974), 11-12.

79 Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme*, 262-264.

80 Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme*, 265-268.

81 Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme*, 272-276.

82 İbnü's-Salah, *Tabakâtü Fukahâi'sh-Şafiyye*, 1/225.

edilmesine katkı sağlamıştır.⁸³

Bel'amî'nin şahsında sünnî kimliği inşa etmeye ve korumaya yönelik çabalar aynı zamanda tercüme faaliyetleri vasıtasıyla da gerçekleştirilmiştir. Mansûr b. Nûh döneminde İsmâîlîlere karşı yürütülen mücadelenin sürdüğü bir siyasî ortamda Bel'amî tarafından Taberî'nin tarihinin tercüme edilmiş olması tesadüfî değildir.⁸⁴ Nitekim Taberî tefsirinin tercümesinde İsmâîlî görüşlere karşı eleştirel temaların yer aldığı görülmektedir.⁸⁵ Dolayısıyla Taberî'nin eserlerinin Farsçaya tercümesi, halifeye sadık Sünnî bir tarih anlayışını Farsça konuşan kitlelere aktarmayı amaçlayan bilinçli bir tercihti. Bu bağlamda özellikle Bel'amî'nin tarih çalışması, Sünnî fakat Fars kökenli bir müellif tarafından kaleme alınmış olması bakımından önemlidir. Tercüme, Sünnî Farsların İslâm dünyası içindeki konumunu olumlu ve meşru bir çerçevede sunmuş, böylece halifelikle uyumlu bir Sünnî kimliğin Farsça aracılığıyla pekiştirilmesine katkı sağlamıştır. Bu yönüyle Bel'amî'nin eseri, Sünnî bağlılığı vurgulayan ve bu bağlılığı Farsça bir tarih anlatısı içinde temellendiren bir metin olarak öne çıkmaktadır.⁸⁶ Dolayısıyla bu çalışma, Sâmânî yönetiminin artan mezhebî meydan okumalar karşısında, Sünnî bir peygamberlik tarihi anlayışı çerçevesinde siyasî ve dinî meşruiyetini tahkim etme çabasının bir parçasıdır. Bu anlatılar, geçmiş aktaran metinler olmasının yanı sıra Sâmânî iktidarının kendisini “meşru İslâmî otorite” olarak konumlandığı normatif bir tarih anlayışının ifadesidir.⁸⁷ Fakat bunu sadece sünnî yönüyle ele almamak gerekiyor. Bu Farsça tercüme aynı zamanda Fars eğilimli bir tarih anlayışını yansıtmaktadır.⁸⁸ Dolayısıyla bu tercüme, bir yandan Sünnî kimliği vurgularken, diğer yandan Fars dilini ve kültürel hafızasını merkeze alan bir tarih anlatısı sunarak sünniliğin Farsça ve İranî bir çerçeve içinde yeniden ifade edilmesine katkı sunmuşlardır.

Sünnî kimliğin inşası bağlamında gerçekleştirilen tercüme faaliyetleri arasında öne çıkan eserlerden biri *Redd alâ Ashâbü'l-Hevâ* olarak da bilinen *Kitâbü's-Sevâdü'l-A'zam* adlı çalışmadır. Bu eser, Mâtürîdî geleneğin en erken ve temel başvuru kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir. Sâmânîler Devleti'nin fiili kurucusu sayılan İsmâîl b. Ahmed'in (892–907), X. yüzyılın ilk yarısında bölgede yayılmakta olan bid'at hareketlerini sınırlandırmak amacıyla Semerkant ve Buhârâ ulemâsını bir araya getirerek Ehl-i sünnet akîdesini yazmalarını istemiştir. Bu çerçevede, başta fakih Abdullah b. Ebî Ca'fer olmak üzere bazı âlimler görevlendirilmiş ve söz konusu ilim çevreleri, eserin kaleme alınması için Ebü'l-Kâsım el-Hakîm es-Semerkandî'ye (ö. 342/953) müracaat etmişlerdir. Bunun üzerine 906–907 yıllarında söz konusu eseri kaleme alan Semerkandî, oldukça sade ve anlaşılır bir dil tercih etmiştir. Bu durum, çalışmanın yaygınlık kazanmasının ve aynı zamanda Sâmânî emirlerinden II. Nûh b. Mansûr (976–997) döneminde Farsçaya tercüme edilmesinin gerekçelerinden biridir.⁸⁹ Kitabın temel amacı, Sâmânî iktidarının himayesinde şekillenen Sünnî “ortodoksinin” doktriner sınırlarını açık ve bağlayıcı bir biçimde belirlemek ve bu sınırları toplumsal düzeyde görünür kılmaktır. Özellikle Sâmânî coğrafyasında giderek belirginleşen mezhebî ayrışmayı sınırlandırmak ve Mâverâünnehir ulemâsının Hanefî doktrininin temel meseleleri üzerindeki ittifakını ortaya koymak, eserin başlıca hedefleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda metnin hedef kitlesini, Semerkant, Buhârâ ve genel olarak Mâverâünnehir bölgesinde yaşayan, Ehl-i sünnet inançlarıyla bağdaşmadığı düşünülen görüşlere sahip zümreler oluşturmaktadır. Söz konusu inançlar, bölgede yegâne meşru ve köklü inanç sistemi olarak sunulan Hanefîlik ile karşıtlık içerisinde ele alınmıştır.⁹⁰ Bunun yanı sıra eserde, bir hadiste geçen ifade doğrultusunda, bir kimsenin ancak altmış iki haslete sahip olması hâlinde “sevâd-ı a'zam”dan sayılabileceği tartışılmaktadır. Bu çerçevede söz konusu hasletler sıralanmış ve bu esaslara aykırı kabul edilen görüşler eleştirilerek reddedilmiştir.⁹¹

Sevâdü'l-A'zam, *Târihnâme* ve *Tefsîr-i Taberî* eserleri, bütüncül bir yaklaşımla değerlendirildiğinde, Sâmânîler döneminde Sünnî kimliğin kurumsal olarak inşasında rol oynayan temel metinler oldukları anlaşılmaktadır. Bu eserler, Sâmânîler iktidarının Sünnî kimliği tanımlama, sınırlandırma ve yaygınlaştırma yönündeki bilinçli çabalarının bir sonucudur. Bu bağlamda, özellikle tercüme faaliyetlerinde aktif rol üstlenen Bel'amî ailesi, Sünnî anlayışın Farsça aracılığıyla geniş kitlelere aktarılmasında ve söz konusu kimliğin Mâverâünnehir'de kurumsallaşmasında belirleyici bir konumda yer almıştır.

83 Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme*, 275–276.

84 Peacock, *Mediaeval Islamic Historiography and Political Legitimacy: Bal'amî's Târihnâme*, 23.

85 Meisami, *Persian Historiography to the End of the Twelfth Century*, 35.

86 Spuler, “The Evolution of Persian Historiography”, 129.

87 Subtelny, “Persian legend and Samanid Orthodoxy”, 34.

88 Spuler, “The Evolution of Persian Historiography”, 129.

89 Ebü'l-Kâsım el-Hakîm es-Semerkandî, *Kitâbü's-Sevâdü'l-A'zam*, ed. Mâhir Cerrâr (USA: Gorgias Press, 2023), 18–20.

90 Subtelny, “Persian legend and Samanid Orthodoxy”, 34–35.

91 es-Semerkandî, *Kitâbü's-Sevâdü'l-A'zam*, 72; Sezgin, *Târihu'l-Türâsi'l-Arabî*, 4/43.

3. Bel'amî Ailesine Nispet Edilen Eserler

Bel'amî ailesi, Sâmânîler döneminde siyasî ve idarî görevlerinin yanı sıra ilim ve kültür hayatına sağladıkları çok yönlü katkılarla ön plana çıkmışlardır. Ailenin ilmî faaliyetleri, çoğu zaman vurgulandığı üzere âlimleri, edipleri ve şairleri himaye etmekle sınırlı değildir. Bunun ötesinde Bel'amî mensuplarının bizzat kaleme aldıkları eserler, dönemin entelektüel birikimini yansıtan ve sonraki nesiller üzerinde etkili olan önemli metinler arasında yer almaktadır. Bu anlamda dikkat çeken ilk eserler Ebû'l-Fazl el-Bel'amî'ye atfedilen çalışmalardır. Kaynakların verdiği bilgilere göre, onun kaleme aldığı ve Sâmânî hükümdarlarının emir ve kararlarını ihtiva eden *Tevkî'ât-ı Bel'amî* adıyla meşhur mecmua, kendi döneminde büyük bir itibar kazanmıştır. Bu eser, özellikle resmî yazışma geleneğini öğrenmek isteyen kâtipler için temel başvuru kaynaklarından biri olarak görülmüş, hatta iyi bir kâtip olabilmek için mutlaka okunması gereken eserler arasında sayılmıştır.⁹² Ebû'l-Fazl Bel'amî'ye nispet edilen bir diğer önemli eser *Telkîhu'l-Belâğâ*'dır. Belâgat alanında kaleme alınmış bu çalışma, gerek üslubu gerekse muhtevası bakımından döneminin en nitelikli eserleri arasında gösterilmektedir. Ayrıca *el-Makâlât* adlı eserin de Bel'amî'ye ait olduğu ifade edilmektedir.⁹³ Kaynaklarda, Ebû'l-Fazl'ın başka eserlerinin de bulunduğu belirtilmiş, ancak bu eserlerin tamamı günümüze ulaşmamıştır. Bunun yanı sıra ona nispet edilen *Medînetü'l-Hikme* adlı eser aslında Ceyhânî ailesine mensup bir müellife aittir. Bel'amî ise bu esere çeşitli ilaveler yapmış ve açıklayıcı notlar eklemiştir. Bel'amî'nin bu eseri sürekli mütalaa ettiği, yanından ayırmadığı ve ilmî meşguliyetleri arasında ona özel bir yer verdiği belirtilmiştir.⁹⁴ Bu durum, onun titiz bir okuyucu ve metinlerle sürekli irtibat hâlinde olan bir ilim adamı kimliğine sahip olduğunu göstermektedir.

Ebû Alî el-Bel'amî'ye nispet edilen eserler arasında daha önce de belirtildiği üzere iki çalışma öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki, Taberî'nin meşhur tefsirinin Farsça tercümesidir. Bu eser, aynı zamanda Farsça dilinde günümüze ulaşan en eski metinlerden biri olarak kabul edilmektedir. Tercümenin kesin tarihi bilinmemekle birlikte, eserin Farsça mukaddimesi bu girişimin tarihsel arka planını ayrıntılı biçimde aktarmaktadır. Mukaddimede belirtildiğine göre, Taberî'nin Arapça tefsiri kırk cilt hâlinde Mansûr b. Nûh'a sunulmuş, hükümdar ise metni Arapça olarak takip etmekte zorlandığını ifade ederek eserin Farsçaya tercüme edilmesini istemiştir. Bu talep üzerine, bir tercüme heyeti oluşturulmuştur. Heyetin başında Ebû Alî el-Bel'amî yer almış ve tercüme süreci onun denetiminde yürütülmüştür. Heyet tarafından gerçekleştirilen çalışma sırasında, metindeki isnad zincirleri çıkarılmış, uzun açıklamalar kısaltılmış ve yer yer tarihî mahiyette ek bilgiler ilave edilmiştir. Bu düzenlemeler, eserin Farsça okuyucu kitlesine daha anlaşılır ve işlevsel bir biçimde sunulmasını amaçlamıştır.⁹⁵

Ebû Alî el-Bel'amî'ye nispet edilen bir diğer önemli eser, Taberî'nin meşhur tarihinin Farsçaya tercüme edilmesidir. Ancak Taberî'nin tarihine yönelik ilmî faaliyetler, Bel'amî'nin bu tercümesiyle sınırlı kalmamış, aynı dönemde Arapça asıl metin üzerinden, tercümeden bağımsız olarak, eserin muhtasar hâle getirilmesine yönelik çalışmalar da gerçekleştirilmiştir. Nitekim İbnü'n-Nedîm (ö. 385/995), *Târih-i Taberî*'yi muhtasar hâle getirenler arasında Muhammed b. Süleyman el-Hâşimî'yi, Musullu Ebû'l-Hasan eş-Şimşâtî'yi ve İbn Ahmed es-Selîl lakabıyla tanınan bir şahsı zikretmektedir. Bunun yanı sıra *Târih-i Taberî*'nin bir muhtasarı, Ureyb b. Sa'd el-Kurtubî (ö. 366/976) tarafından hazırlanmış ve 936 yılına kadar olan olaylar, yer yer ilavelerle birlikte aktarılmıştır. Bu çalışma, özellikle İfrîkiye ve Endülüs tarihine dair tashihler ve ek bilgiler içermesi bakımından dikkat çekicidir. Nitekim İbn İzârî (ö. 712/1312), İfrîkiye ve Endülüs tarihiyle ilgili bölümleri bu eserden alarak *el-Beyânü'l-Muğrib* adlı eserine dâhil etmiştir. Buna karşılık Irak tarihine dair rivayetler ise 291-320 yılları arasında kapsayacak şekilde, *Sılatü Târih-i Taberî* adıyla, Taberî'nin tarihine zeyl mahiyetinde bir çalışma olarak kaleme alınmıştır.⁹⁶ Bu çalışmalar arasında en meşhuru ise Ebû Alî el-Bel'amî tarafından hazırlanan muhtasardır. Günümüzde Bel'amî'nin *Târihnâme*'si, Taberî'nin eserinin yalnızca Farsça bir tercümesi ya da basit bir kısaltması olarak değerlendirilmemektedir. Nitekim Charles Melville, bu eseri Taberî tarihinin “radikal bir uyarlaması” olarak nitelendirmiştir. Metnin el yazması geleneğinin karmaşık yapısını ilk kez ayrıntılı biçimde inceleyen Elton Daniel ise *Târihnâme*'nin müstakil bir çalışma olarak ele alınması gerektiği sonucuna ulaşmış, hatta bu metnin baştan itibaren, en azından geleneksel anlamda bir “çeviri” olarak tasarlanmadığını ileri sürmüştür. Peacock da bu değerlendirmeleri destekleyerek *Târihnâme*'yi, Taberî'ye dayanmakla birlikte, başlı başına bir eser olarak kabul etmektedir.⁹⁷ Bel'amî'nin tutumu, bu değerlendirmeleri destekler mahiyettedir. Çünkü Bel'amî, Taberî'nin rivayetlerini çoğu zaman yeniden düzenler, bazı anlatıları genişletir, tashih eder ya da bunların yerine sözlü geleneklerden ve yazılı kaynaklardan derlediği farklı malzemeler ikame eder. Kimi durumlarda yarar-

92 Demiroğlu, “Bel'amî”, 5/390.

93 Zehebî, *Siyer*, 15/292.

94 İbnü's-Salah, *Tabakâtü Fukahâi'sh-Şafiyye*, 1/255.

95 Charles Ambrose Storey, *Persian Literature: A Bio-Bibliographical Survey* (London: Luzac And Company., 1927), 1-2.

96 Muhammed b. Tahir el-Berzencî (ed.), *Sahih ve Daif Tarihü't-Taberi* (Beyrût/Dımaşk: Dâru İbn-i Kesîr, 2007), 1/94-95.

97 Subtelny, “Persian legend and Samanid Orthodoxy”, 33.

landığı kaynakları açıkça zikrederken, kimi zaman da halk arasında yaygın olan rivayetlere veya Farsça kitaplarda bulunan anlatılara atıfta bulunur. Örneğin Bel'amî'nin eserinde Cerrâh b. Abdullah ve Mesleme b. Abdülmelik'in Hazarlarla yaptıkları savaşlara dair anlatılar Taberî'deki bilgilerden çok daha ayrıntılıdır. Benzer biçimde, Hasan b. Ali'nin ölümüyle ilgili bölüm Taberî'de yer almamaktadır. Hz. İsa, Bedir Savaşı ve Kuteybe b. Müslim'in Orta Asya seferleri gibi çeşitli anlatılar ise Taberî metninin genişletilmiş versiyonları niteliğindedir.⁹⁸ Ayrıca tarihin başlangıcına dair ayrıntılı mukaddime, Behrâm-ı Çûbîn'in hikâyesi ile Hürmüz'ün saltanatı gibi bazı konular, Bel'amî'nin esere dış kaynaklardan eklediği tamamlayıcı bölümlerdir.⁹⁹ Bunun yanı sıra Bel'amî, özellikle Fars tarihine dair pek çok konu hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Nitekim Hz. Süleyman devrinde Acem melikleri, Zerdüş Peygamber, Behmen b. İsfendiyâr, Yemen'in Farslar üzerinden idaresi, Hürmüz b. Şâpûr, Behrâm b. Hürmüz, Kubâd b. Feyrûz, Enûşirevân-ı Âdil, Hürmüz b. Enûşirevân ve Zû Kâr Savaşı gibi konular hakkında detaylı bilgiler vermiştir.¹⁰⁰ Bu durum, Bel'amî'nin tercümeden ziyade seçici, dönüştürücü ve yer yer telif edici bir tarih yazımı anlayışını benimsediğini göstermektedir. Dolayısıyla söz konusu eser, Taberî'ye dayansa da Farsça tarih yazıcılığı içerisinde müstakil bir konuma sahip özgün bir çalışma olarak değerlendirilmiştir.

Bel'amî'nin *Târihnâme*'si, Orta Çağ Farsça nesir eserleri arasında en yaygın ve en çok rağbet gören metinlerden biri olarak kabul edilmektedir. Günümüze kadar 160 nüshası tespit edilmiş olup, mevcut veriler eserin dolaşımının, Taberî'nin Arapça aslından daha geniş bir coğrafyaya yayıldığını göstermektedir.¹⁰¹ Nitekim Bel'amî'ye nispet edilen bu eser, yalnızca kendi dil çevresiyle sınırlı kalmamış, farklı coğrafyalarda geniş bir dolaşıma girmiştir. Bu Farsça muhtasar, Türkçe, İngilizce, Urduca, Fransızca ve Arapça gibi çeşitli dillere tercüme edilmiştir. Farsça metin, Hermann Zotenberg (1836-1894) tarafından Fransızcaya çevrilmiştir.¹⁰² Eser, erken tarihlerde Türkçeye de aktarılmıştır. Nitekim Şeybânîler Hanedanlığı'nda (1500-1599) yaşayan Vâhidî Belhî tarafından 1521 yılında Çağatay Türkçesine tercüme edilmiştir.¹⁰³ Keza 1844, 1871 ve 1909 gibi farklı tarihlerde eserin Türkçe tercümesi neşredilmiştir. Eserin modern Türkçe tercümesi ise Zakir Kadiri Ugan (1878-1954) ve Ahmet Temir (1912-2003) tarafından yapılmış ve 1954 yılında Ankara'da yayımlanmıştır.¹⁰⁴ Ayrıca Hızır b. Hızır el-Âmidî, bu Farsça muhtasarı 1528-1530 yılları arasında Arapçaya tercüme etmiştir.¹⁰⁵ Bu durum, Bel'amî'nin Farsça muhtasarının, birçok bölgede Taberî'nin Arapça aslının yerine fiilen tercih edilen bir tarih metni hâline geldiğini ve tarih bilgisinin dolaşımında asıl metinden daha etkili bir rol üstlendiğini göstermektedir.

Sonuç

Ebû'l-Fazl el-Bel'amî ve Ebû Ali el-Bel'amî, Sâmânî bürokrasisinde önemli rol oynayan iki isimdir. Ebû'l-Fazl'ın uzun süre devam eden vezirliği, diplomatik ve askerî faaliyetlerle şekillenen güçlü bir idarî tecrübeye işaret etmektedir. Ayrıca ilim ve edebiyat çevrelerine verdiği destek, onun siyasî nüfuzunu kültürel üretimi teşvik etmek amacıyla kullandığını göstermektedir. Ebû Ali el-Bel'amî ise daha kırılğan bir siyasal ortamda görev yapmıştır. Askerî otorite karşısında sınırlanan idarî gücüne rağmen, ilim ehline ve ediplere gösterdiği ilgiyle, aile geleneğini sürdürmüştür. Bu yönüyle Bel'amîler, Sâmânîler döneminde siyasal iktidar ile ilmî çevreler arasında aracılık eden seçkin bir ailedir.

Sâmânîler döneminde Fars kültürünün ihyasında en belirleyici aktörlerden biri Bel'amî ailesidir. Gerçekleştirdikleri tercüme faaliyetleri aracılığıyla Farsçanın tarih, edebiyat ve dinî ilimler alanlarında kurumsallaşmasına doğrudan katkı sağlamışlardır. Özellikle Ebû Ali el-Bel'amî'nin, Taberî'nin tarih ve tefsirini Farsçaya aktarması, metinlerin daha geniş bir okur kitlesine ulaşmasını ve Farsçanın ilmî bir dil olarak meşruiyet kazanmasını mümkün kılmıştır. Bunun yanı sıra bu tür eserlerin Farsçaya tercüme edilmesi, Sünnî kimliğin teşekkülünde kayda değer bir önem arz etmiştir. Çünkü bu metinler, Sünnî inancın sınırlarını belirleyen, Sünnî anlayışa aykırı düşünceleri dışlayan ve meşru dinî otoriteyi tahkim eden temel referanslar olarak öne çıkmıştır. Dolayısıyla Sâmânîler döneminde gerçekleştirilen

98 Elton L. Daniel, "Manuscripts and Editions of Bal'amî's (Tarjamah-i Târikh-i Tabarî)", *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 2 (1990), 284-285.

99 Bel'amî, *Târih-i Bel'amî*, Giriş/20.

100 Bel'amî, *Târih-i Bel'amî*, 1/595; 2/656, 670, 678, 897, 901, 965, 1038, 1070, 1098.

101 Subtelny, "Persian legend and Samanid Orthodoxy", 34.

102 Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *Chronique de Abou-Djafar-Mohammed-Ben-Djarir-Ben-Yezid Tabari: Sur la version persane d'Abou-Ali Mohammed Bel'amî*, çev. Hermann Zotenberg (Paris: Imprimerie Impériale, 1869).

103 el-Berzencî, *Sahih ve Daif Tarihü't-Taberi*, 1/94-95.

104 Taberî Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, çev. Zakir Kadiri Ugan - Ahmet Temir (Ankara: Maarif Basımevi, 1954).

105 Bu eserin iki önemli nüshası mevcuttur. Bunlardan ilki Leiden Üniversitesi Kütüphanesi'nde diğeri ise Princeton Üniversitesi Kütüphanesi Garrett Koleksiyonu'nda kayıtlıdır. Sezgin, *Târihu'l-Türâsi'l-Arabî*, 2/165; el-Berzencî, *Sahih ve Daif Tarihü't-Taberi*, 1/94.

ve merkezinde Ebû Alî el-Bel‘amî’nin yer aldığı tercüme faaliyetleri, Farsçayı kültürel bir dil olarak yeniden ihya etmeyi ve Sünnî bir tarih tasavvurunu Farsça aracılığıyla inşa etmeyi amaçlamıştır.

Bel‘amî ailesi geride önemli eserler bırakmıştır. Bunlar arasında en yaygın olanı kuşkusuz Ebû Alî el-Bel‘amî’nin Taberî tarihine dayanan *Târihnâme*’sidir. Bu çalışma, söz konusu tercüme faaliyetlerinin en bariz ve etkili eseri olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte *Târihnâme*, basit bir tercüme ya da muhtasar olmanın ötesinde müstakil bir çalışmadır. Nitekim Farsçanın yaygın olduğu coğrafyalarda Taberî’nin Arapça aslından ziyade *Târihnâme*’nin kullanılması, buna işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

- Barthold, Vasiliy Vladimiroviç. *Turkestan Down to the Mongol Invasion*. çev. Hamilton Alexander Roskeen Gibb. London: Oxford University Press, 1928.
- Barthold, Vasiliy Vladimiroviç. *Türkistan*. çev. Hakkı Dursun Yıldız. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990.
- Bel'amî, Ebû Alî el-. *Târih-i Bel'amî*. thk. Muhammed Rüşen Kubâdî. 2 Cilt. Tahrân: Kitâbfurûşî-yi Zevvâr, 2. Basım, 1973.
- Berzencî, Muhammed b. Tahir el- (ed.). *Sahih ve Daif Tarihü't-Taberi*. 13 Cilt. Beyrût/Dimaşk: Dâru İbn-i Kesir, 2007.
- Bosworth, C. Edmund. "Bal'amî". *Encyclopaedia Iranica*, 1988. <https://www.iranicaonline.org/articles/balami-abul-fazl-mohammad-b/>
- Ceyhânî, Fahrüddin Ali el-. *Düstûrü'l-Vüzerâ*. ed. Emin Süleyman. Kâhire: Heyetü'l-Mısıriyye el-Âmme li'l-Kitâb, 1980.
- Daniel, Elton L. "Manuscripts and Editions of Bal'amî's (Tarjamah-i Târikh-i Tabarî)". *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 2 (1990), 282-321.
- Demiroğlu, Ayla. "Bel'amî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/390-391. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Devâdârî, Seyfüddîn Ebû Bekr ed-. *Kenzü'd-Dürrer*. ed. Bernd Radtke, Edward Badin, Muhammed es-Sa'id vd. 9 Cilt. Kâhire: İsa el-Bâbî el-Halebî, 1960.
- Frye, Richard N. *The Heritage of Persia*. Cleveland And New York: The World Publishing Company, 1963.
- Frye, Richard N. "The Sâmnîds". *The Cambridge History of Iran (The Period from the Arab Invasion to the Saljuqs)*. ed. Richard N. Frye. 136-161. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Gerdizî, Ebû Saïd el-. *Zeynû'l-Ahbâr*. Kâhire: Heyetü'l-Mısıriyye el-Âmme li'l-Kitâb, 2006.
- Hârizmî, Ebû Bekir. *el-Emsâlû'l-Müvvelde*. Abu Dabi: el-Mücmecü's-Sekafi, 2003.
- Hodgson, Marshall G.S. *İslâm'ın Seriveni*. çev. Metin Karabaşoğlu. 2 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 1995.
- İbn Haldûn, Abdurrahmân b. Muhammed. *Kitabu'l-İber ve Divanü'l-Mübtede' vel'l-Haber fî Târihi'l-Arab ve'l-Berber*. 8 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1988.
- İbnü'l-Esir, İzüddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî. *el-Kâmil fî't-Târih*. 10 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-Arabî, 1997.
- İbnü'l-Mukaffâ, Ebû Muhammed. *Kelile ve Dimne*. Kâhire: Matbaatü'l-Emîriyye, 1937.
- İbnü's-Salah, Ebû Amr Takıyyüddîn. *Tabakâtü Fukahâi's-Şafiyye*. ed. Muhiyüddin Ali Necib. 2 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Beşâir, 1992.
- Kamoliddin, Shamsiddin. *The Samanids: The First Islamic Local Dynasty in Central Asia*. Saarbrücken: Lambert Academic Publishing, 2011.
- Levy, Reuben. *An Introduction to Persian Literature*. Great Britain: Oxford University Press, 1945.
- Makdisî, Muhammed b. Ahmed el-. *Ahsenü't-Tekâsîm fî Ma'rifeti'l-Ekâlîm*. Beyrût: Dâru Sâdr, 1991.
- Meisami, Julie Scott. *Persian Historiography to the End of the Twelfth Century*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1997.
- Merçil, Erdoğan. "Simcüriler 3". *Tarih Dergisi* 33 (2011), 115-132.
- Merçil, Erdoğan. "Simcüriler 4". *BELLETEN* 49/195 (1985), 547-568.
- Nerşahî, Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer en-. *Târih-i Buhârâ*. ed. Emin 'Abdülmeccid Bedevî, Nasrullâh Mübeşşir et-Tirâzî. Kâhire: Dârü'l-Ma'ârif, 3., ts.
- Nicholson, Reynold A. *A Literary History of the Arabs*. New York: Charles Scribner's Sons, 1907.
- Nizâmülmülk, Hasen b. Alî b. İshâk. *Siyâsetnâme*. thk. Yûsuf Hüseyin Bekkâr. Katar: Dârü's-Sekâfe, 1407.
- Omar, Farouq 'Omar 'Abd-Allah al-. *The Doctrines Of The Maturidite School With Special Reference to as-Sawad al-A'zam of al-Hakim as-Samarqandi*. Farouq 'Omar 'Abd-Allah al-'Omar. Edinburgh: University of Edinburgh, Doktora Tezi, 1974.
- Peacock, Andrew Charles Spencer. *Mediaeval Islamic Historiography and Political Legitimacy: Bal'amî's Târikhnâme*. London / New York: Routledge, 2007.
- Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerim es-. *el-Ensâb*. 13 Cilt. Haydarabâd: Dâiretü'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, 1962.
- Semerkandî, Ebû'l-Kâsım el-Hakîm es-. *Kitâbü's-Sevâdi'l-A'zam*. ed. Mâhir Cerrâr. USA: Gorgias Press, 2023.
- Sezgin, Fuad. *Târihu'l-Türâsi'l-Arabî*. çev. Mahmûd Fehmî Hicâzî. 4 Cilt. Medine: Câmiatü'i-İmâm Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1991.
- Se'âlibî, Ebû Mansûr Abdülmelik es-. *Yetîmetü'd-Dehr fî Mehâsini Ehlü'l-'Asr*. thk. Müfid Muhammed Kumeyha. 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.
- Sibt İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avni el-Bağdâdî. *Mir'âtü'z-Zamân fî Târihi'l-A'yân*. thk. Muhammed Berekât, Kâmil Muhammed el-Harrât vd. 23 Cilt. Dimaşk: Dârü'r-Risâleti'l-İlmiyye, 2013.
- Söylemez, Yusuf Ziya. "Gaznelilerin Sistan Hâkimiyeti". *Journal of Turkish Research Institute* 74 (2022), 341-347.
- Spuler, Bertold. "The Evolution of Persian Historiography". *Historians of the Middle East*. ed. Bernard Lewis, P. M. Holt. 126-132. London: Oxford University Press, 1962.

- Storey, Charles Ambrose. *Persian Literature: A Bio-Bibliographical Survey*. London: Luzac And Company., 1927.
- Subtelny, Maria. "Between Persian legend and Samanid Orthodoxy: Accounts about Gayumarth in Bal'ami's Tarikhnama". *Ferdowsi, the Mongols, and the History of Iran: Art, Literature, and Culture from Early Islam to Qajar Persia*. ed. Robert Hillenbrand, Andrew Charles Spencer Peacock, Fîruza Abdullaeva. London / New York: I.B. Tauris & Co. Ltd, 2013.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-. *Chronique de Abou-Djafar-Mohammed-Ben-Djarir-Ben-Yezid Tabari: Sur la version persane d'Abou-Ali Mohammed Bel'amî*. çev. Hermann Zotenberg. Paris: Imprimerie Impériale, 1869.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-. *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*. çev. Zakir Kadiri Ugan - Ahmet Temir. Ankara: Maarif Basımevi, 1954.
- Tevhidî, Ebû Hayyân et-. *el-İmtâ' ve'l-Muânese*. Beyrût: Mektebetü'l-Unsuriyye, 1424.
- Usta, Aydın. *Türklerin İslamlaşma Serüveni (Sâmânîler Devleti 874-1005)*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2. Basım, 2007.
- Utbî, Muhammed b. Abdülcebbâr el-. *Kitâbü'l-Yemînî*. ed. İhsan Zünûn. Beyrût: Dârü't-Talîa, 2004.
- Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn. *Mu'cemü'l-Buldân*. 7 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdr, 2. Basım, 1995.
- Yazıcı, Tahsin. "Bel'amî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/390-391. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk el-Hüseynî ez-. *Tâcû'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kamûs*. 40 Cilt. Kuveyt: Vezâretü'l-İrşâd ve'l-Enbiyâ-Meclisü'l-Vatanî li's-Sekâfeti ve'l-Adâb, 1965.
- Zehebî, Şemsüddîn Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed ez-. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnaût Başkanlığındaki Heyet. 25 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1985.
- Tercüme-yi Tefsîr-i Taberî*. thk. Habîb Yağmâî. Tahrân: İntişârât-ı Tûs, 2. Basım, 1977.

EXTENDED ABSTRACT

The Bal'ami family was among the most prominent bureaucratic households of the Samanid period, playing a decisive role in shaping the administrative structure centered in Transoxiana and Khurasan through their long service in the vizierate. In addition to their political influence, they were also key representatives of the Samanid administrative tradition due to their patronage of scholarly and cultural activities. The first notable member of the family, known as Abu al-Fadl Muhammad b. Ubaydullah al-Bal'ami (Balami-yi Buzurg), rose to the vizierate during the reign of Ismail b. Ahmad. Distinguished for his expertise in chancery practice and official correspondence, he held influential positions within the state. He played a crucial role in suppressing the rebellion of Hasan b. Qasim and the movement of Abu Zakariyya Yahya, and demonstrated diplomatic skill by securing the release of the Kirman ruler Abu Ali Muhammad b. Ilyas. A patron of scholarly and literary circles, Abu al-Fadl was educated in Merv, Nishapur, and Samarqand, and adhered particularly to the scholarly tradition of Muhammad b. Nasr al-Marwazi, a point also emphasized by Shams al-Din al-Dhahabi. His support for figures such as Rudaki and Abu Sahl Muhammad al-Suluki significantly contributed to the cultural life of the period. After being dismissed in 326/937, he died in 329/940, leaving behind a lasting legacy in both administration and intellectual life. The second major figure, Abu Ali al-Bal'ami, followed in his father's footsteps and served as vizier under Abd al-Malik b. Nuh I and Mansur b. Nuh. He played a role in shaping administrative balances at court alongside Alp Tegin, but was imprisoned during the rise of Batini and Qarmatian influence in the bureaucracy under Mansur's reign. Although he later returned to office, his authority weakened due to the growing dominance of military elites and his difficulties in managing political crises. His second vizierate under Nuh b. Mansur was also short-lived. Like his father, Abu Ali was closely connected to scholars and supported figures such as Abu Sad al-Idrisi and Abu Nasr al-Zarifi. However, his tensions with Abu Bakr al-Khwarazmi and administrative shortcomings led to his being regarded as less capable than his father. The Bal'ami family occupied a central place in the linguistic and cultural policies of the Samanid era. While Arabic maintained its supremacy as the language of religion and science, the widespread use of Persian among the population in Transoxiana and Iran facilitated its revival. Under Samanid patronage, Persian became a common language of communication and literature. The development of the Shahnama tradition played a crucial role in the construction of Persian historical identity. In this context, the translation activities of the Balamis are of particular importance. Abu al-Fadl's translation of *Kalila wa Dimna* into Persian, later versified by Rudaki, enabled the work to reach a broader audience. Abu Ali al-Balami, on the other hand, initiated the translation of al-Tabari's *Tarikh al-Rusul wa al-Muluk* and his Quranic exegesis into Persian. The translation of the tafsir, commissioned by Mansur b. Nuh, was especially significant, as scholars from Bukhara, Samarqand, and Balkh convened to establish the legitimacy of Persian as a language of religious interpretation. This marked an important step toward the acceptance of Persian in religious contexts. Meanwhile, the translation of *Tarikh al-Rusul wa al-Muluk* evolved into an independent work known as *Tarikhname*, which presented a distinctly Iran-centered historical perspective. Rather than being a literal translation, it reinterpreted history to emphasize Persian contributions, highlighting events such as the killing of Abu Muslim and the downfall of the Barmakids under Harun al-Rashid. It also foregrounded episodes like the rebellion of al-Muqanna, the story of Bahram Chubin, and references to Sasanian administrative and military traditions. The emphasis on Bahram Chubin, in particular, reflects an attempt to root the Samanid dynasty in an Iranian past. The work's language and style further reinforce this perspective, making it a reconstructed historical narrative rather than a mere translation. One of the most significant contributions of these works was their support for the consolidation of Sunni identity. In Transoxiana, where Sunni Islam had developed under the influence of Abu Hanifa and the Murjiite tradition, these translations helped disseminate religious knowledge to wider audiences. This also distinguished the Samanids from certain Persianate dynasties with Shii inclinations. Indeed, during the reigns of Nasr b. Ahmad and Mansur b. Nuh, Abu Ali al-Balami played an active role in combating Batini and Qarmatian movements, thereby contributing to the preservation of the state's Sunni identity. In conclusion, the Bal'ami family not only played a crucial role in the formation of the Samanid administrative system but also occupied a central position in the institutionalization of Sunni identity and the reconstruction of Persian culture.